

Syv fattige børn – en åbningstale

v. *Poul Duedahl*

Tusind tak for invitationen til at sige et par ord. Det er en overordentlig stor ære for mig at holde åbningstalen – og så ovenikøbet til åbningen af det, som jeg ved, er museets største udstillingssatsning i lang tid. Og til åbningen af et projekt, som museet – og måske særlig Jeppe – har arbejdet på i snart tre år fra den allerførste spæde idé og til den endelige realisering.

Jeg bor i den anden ende af landet. Men ligesom bønderes retningssans i middelalderen gik mod sydøst, mod morgenrøden og mod Jerusalem, så går mine historikerøjne – og mit historikerhjerter – i retning af Svendborg. Det er nemlig ingen hemmelighed, at Forsorgsmuseet i mit univers – og helt uden sammenligning – fremstår som Danmarks væsentligste. Hvad museet måske ikke rummer i fysisk omfang og økonomiske muskler, det har det i socialt engagement og evnen til at gøre en samfundsmæssig forskel. Museet har en praktisk, social og identitetsmæssig betydning for landets udsatte. Og det har en politisk betydning. Tænk bare på Godhavnsrapporten og Særforsorgskommissionen. Jeg kender intet museum, der kan mønstre noget tilsvarende!

Her på museet er man nemlig optaget af rigtig historie. Det lyder som smiger, men jeg mener det. For historie er jo menneskehedens erfaring og handler om livet i al sin mangfoldighed over tid og på godt og på ondt. Sådan burde det i hvert fald være. Men læser man en klassisk danmarkshistorie, så er det sjældent tilfældet. For en bog er jo typisk 300-400 sider, og det siger næsten sig selv, at sådan én næsten umuligt kan rumme hele virkeligheden og må fravælge det meste. Det, der er tilbage – tilvalgene – består oftest af vindernes historie, de samfundsmæssige heltes historie, og er fortællingen om det samfund, som blev skabt af veluddannede hvide danske mænd. Det er ikke løgn. En af mine specialestuderende tog for nyligt et temmelig udbredt danmarkshistorisk værk udgivet for kun et par år siden og talte simpelthen op. Det indeholdt 13% kvinder. Hvordan ser procentsatsen så ikke ud, hvis vi tæller dem op, som befinder sig i andre dele af samfundets periferi?

Desuden kan man sige om danmarkshistorier, at de ofte ikke handler så meget om fortiden, som om det Danmark, der er i dag. Et bind om 1800-tallet og 1900-tallet handler fx meget ofte om demokratiets, infrastrukturens og velfærdsstatens tilblivelse. Altså om emner, som har betydning for os i dag. Ofte er de skrevet på en måde, så man ligefrem får det indtryk, at der var en masterplan, en rød tråd og at tingene gled glat og snorlige mod det fælles endemål og at intet kunne være gået anderledes, fordi alting pegede fremad i retning af vores samfund. Danmarkshistorier er nemlig skabelsesberetninger og huskebooger.

Resten ender i historiens store glemmebog. Og den findes skam. En af dem findes fx på Rigsarkivets store højlager på Kalvebod Brygge i København. Hyldekilometer efter hyldekilometer af dokumenter. Faktisk har der ikke eksisteret et eneste menneske i Danmark, i hvert siden 1700-tallet og frem, uden at det har sat sig spor i dokumenterne. Og det gælder måske især for de udstødte og anbragte, fordi det omgivne samfund altid har været stærkt optaget af at holde regnskab med dem. Det er i hvert fald ikke oplysninger, vi mangler.

Man skal da heller ikke lede ret længe, før man opdager, at menneskelivet også – og måske især – består af en nærmest endeløs række af svinkeærinder og tilfældigheder, held og uheld. Tænk bare på jeres eget liv: hvor meget af det var planlagt fra begyndelsen? Måske åbnede der sig en tilfældig mulighed, og man fik pludselig en karriere og et liv i en helt anden landsdel. Måske var man tilfældigt i byen en aften og mødte så det menneske, som blev ens hjertes udkårne og som ændrede ens skæbne endnu en gang. For sådan er vi nemlig også præget af en række møder med mennesker, som gjorde en forskel. På godt og på ondt. Det sker jo at et menneske får øje på et andet menneske i en svær tid og indgyder det selvtillid og skubber det i en anden og bedre retning. Eller, omvendt, at mennesker nedbryder og måske ligefrem tugter andre mennesker, indtil de er tømt for al tro på deres medmennesker og på dem selv.

Det er lige netop derfor Forsorgsmuseet er så vigtigt. Det udgør den officielle og semiofficielle histories spejlbillede. Det er den vægtskål, der skaffer os et mere velafbalanceret billede af danmarkshistorien og åbner vores øjne for den menneskelige mangfoldighed. Det viser os, at livet ikke behøver at være, som det er, at det kan være anderledes og at der er alternativer. Men også at det ofte er anderledes, end det umiddelbart tager sig ud.

Nu kroner museet så værket med sin nye udstilling – oppe på fnatloftet – om syv fattige børn. Bygget på Jeppes og Rasmus' enestående og omfattende research. Om Christianes syv børn og deres barndom under usle forhold i den københavnske slum. Om deres liv på kanten og hyr med at klare dagen og vejen i et knaphedssamfund. Og om at blive udnyttet af andre.

I første omgang er det børnenes far, der må tage en godsejersøns plads i hæren og drage afsted på slagmarken med risiko for invaliditet og krigstraumer. Ganske vist slipper han fra kampscenerne i krigen 1864 med livet i behold og uden fysiske mén, men hvad mon han har oplevet? Vi ved at krigstraumer kan være lammende, fordi de indre sår er mindst lige så dybe, som de ydre. Og vi ved at den slags kan sætte sig varige spor – også hos de følgende generationer.

I dette tilfælde måtte børnene under alle omstændigheder kæmpe på deres slagmarker. På fattiggårde, børnehjem og bordeller, i arbejdsanstalter, arresthuse og fængsler, og i et samfund, som sjældent tilgav, når først den slags var indskrevet i skudmålsbogen. Enkelte af børnene gav da også fortabt og forsøgte at flygte fra virkeligheden gennem alkohol, vagabondering eller ved at flygte fra fattigdommen i Danmark for så bare at blive indhentet af den i Amerika.

Familien rummer tilmed et barn, som oplevede den værste af alle tidens slagmarker – den der måske minder mest om skyttegraven og som tilmed varede i årevis – nemlig livet som anbragt på en opdragelsesanstalt. Eller skal vi kalde den en optugtelsesanstalt? For opdragelse i 1800-tallet var lig med fysisk optugtelse. Det handlede om at få barnet til at forbinde forkerte handlinger med fysisk smerte, så man undlod næste gang fristelserne blev store. Men ingen steder var pryglepædagogikken fremherskende som hos Gamle Møller på Flakkebjerg og hans søn på Landerupgaard. Hos dem var prygl et universalmiddel mod børns uartighed. Her skulle det trodsige sind ikke vindes, men knægtes og nedbrydes for at skabe fornuftige mennesker. Her kom man i forstanderens vold. Bogstaveligt talt.

For forstanderne var af den overbevisning, at der måtte hårde midler til at afskrække hårde halse, og at den eneste måde at opdrage på var at give dem endnu flere tæsk end dem, de allerede havde fået. For børnene var jo "forsømte" børn, og det, der var forsømt, var tæsk.

Mødet med den form for pædagogik har i tidens løb bragt mange liv ud af balance, og præcis som veteraner i kamp, nægtede en del af ofrene siden hen at huske, hvad der var overgået dem. De ønskede kun at fortrænge og tabuisere. Det var deres overlevelsesstrategi. Og netop derfor er det vores opgave at sikre, at de aldrig glemmes – og det gælder både ofrene og deres bødler. Men når det er sagt, så drejer menneskelivets sig heldigvis om mere og andet end ofre og bødler, om sort og hvidt, for livet rummer også masser af nuancer. Nuancer, som kan gøre os klogere på, hvad det vil sige at være menneske.

I min bog, *Velkommen på bagsiden*, bringer jeg i et af kapitlerne et eksempel på tre fattige børn, som voksede op på opdragelsesanstalten Flakkebjerg:

Den første dreng, Jens, fik så mange tæsk, at han lå på langs i ugevis og opbyggede stort had til ikke bare forstanderen, men til autoriteter i det hele taget. Resultatet blev bitterhed i en grad, så han endte med at overfalde autoritetspersoner til han fik en dødsstraf. Af samme grund endte på skafottet og blev den sidste henrettet med økse i Danmark.

Den anden dreng, Jens Christian, fik en skæbne som næsten er mere trist. Han talte nemlig sin tugtemester, forstanderen, efter munden, blev hans yndling og fulgte ham i hælene. Han angav kammerater mod selv at slippe for prygl. Det var hans overlevelsesstrategi. Betalingen udeblev ikke. Han fik mulighed for at få en skolelæreruddannelse og vendte tilbage som forstanderens efterfølger – og blev en endnu større pryglemester og ødelagde endnu flere liv. For sådan opdrager vi jo hinanden. Det gælder også pædagoger, og netop derfor går der en lige linje fra Flakkebjerg og Landerupgaard i 1800-tallet og til Godhavn et århundrede senere.

Men der var også den tredje dreng, Ole. Som de øvrige børn begyndte han livet med søbemad og tørre tæsk og blev belønnet med en elendig skudsmålsbog. Det hjalp ham ikke, at han var ordblind og blev betragtet som idiot, og snart kom han på kant med loven. Men så skete det utrolige. Han fik den helt rigtige idé på det helt rigtige tidspunkt. Det skete da den siddende regeringsleder, J.B.S. Estrup en dag blev udsat for et skudattentat. Det gjorde alle mennesker nyhedshungrende. Det opdagede Ole og investerede i et glitret magasin. Han klippede en tegning af attentatet ud og placerede det i en såkaldt kukkasse, som en ven helt tilfældigvis var i besiddelse af og var villig til at udlåne ham. I dagene efter drog han omkring og viste attentatet frem på markeder og tjente en mindre formue. Det blev en enorm succes. Han fik selvtillid og opdagede, at underholdningsindustrien var lige noget for ham. Siden hen investerede han i et cirkus og rejste omkring, inden han hørte om en helt ny opfindelse – film – og åbnede en af Københavns første biografteatre. Da der endnu ikke eksisterede så mange film, satte han sig for at producere dem selv. Han købte en byggegrund i Valby, indrettede en række filmstudier og stiftede Nordisk Film – og endte sine dage som Danmarks rigeste mand!

Tre skæbner med samme udgangspunkt og en statistisk sandsynlighed for at ende i præcis de samme vanskeligheder, men ligesom udstillingen viser deres skæbnefortællinger, at der er håb og at der heldigvis også findes udveje.

Det pudsige er i øvrigt, at den ældste af de syv søskende i udstillingen, Hermann, faktisk var på opdragelsesanstalt præcis samtidig med Jens og Ole. Han sad på skolebænken med dem, pløjede de samme marker og malkede de samme køer – og fik sin andel af de daglige afstraffelser. Så ikke noget under, at netop Hermann gik i hundene. Men altså heller ikke mærkeligt i, at familien også rummede skæbner, der i tide opnåede at ændre udviklingen til det bedre. En af børnene var fx temmelig musikalsk og formåede at bruge evnerne til at tjene en skilling, for sådan rummer ethvert liv jo også – indimellem og heldigvis – nogle måske få men aldrig uvæsentlige successer og sejre.

En anden af børnene, Fritz, udviklede sig ligefrem til en egentlig mønsterbryder. Han uddannede sig, skabte sig en lukrativ forretning og blev gift – og netop hans liv vidner om, at sår måske aldrig heler, men bliver til ar, som man kan lære at leve med – og som ikke behøver stå i vejen for, at man finder sin vej i livet.

Se, de syv menneskeskæbner er – i mine øjne – rigtig historie. Den er i alt fald vigtig historie. Og én som vi alle kan spejle os i og blive klogere af. Netop derfor er det meget stor ære for mig at få lov til at være en del af åbningsarrangementet og at holde åbningstalen. Tusind tak for det.

Et kæmpestort tillykke til Forsorgsmuseet – og til os alle sammen – med udstillingen!